

**ZOTLI QORAMOLLARDA TRIXOFITIYA KASALLIGINI YIL
MAVSUMLARIGA QARAB ANIQLASH VA BAHOLASH**

Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti tadqiqotchi

Usmonova Xadicha Jo'rayevna.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zotli qoramollar orasida trixofitiya kasalligini yil fasllari kesimida aniqlash va epidemiologik baholash masalalari yoritilgan. Tadqiqot O'zbekistonning bir nechta mintaqalarida o'tkazildi. Tahlil natijalari kasallikning eng yuqori uchrash holatlari kech qishda va erta bahor oylariga to'g'ri kelishini ko'rsatdi. Mavsumiy o'zgarishlar, havoning namligi, zoogigiyenik sharoitlar trixofitiyaning tarqalishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari asosida kasallikni erta aniqlash, mavsumga qarab profilaktika choralarini kuchaytirish taklif qilindi.

Аннотация: В данной статье освещены вопросы выявления и эпидемиологической оценки трихофитии среди племенного крупного рогатого скота в разрезе сезонов года. Исследование проводилось в нескольких регионах Узбекистана. Результаты анализа показали, что наибольшая заболеваемость приходится на конец зимы и раннюю весну. Сезонные изменения, влажность воздуха и зоогигиенические условия оказывают значительное влияние на распространение трихофитии. На основе полученных данных предложены меры по ранней диагностике заболевания и усилению профилактики в зависимости от сезона.

Abstract: This article addresses the identification and epidemiological assessment of trichophytosis among pedigree cattle across different seasons of the year. The study was conducted in several regions of Uzbekistan. Analysis results indicated that the highest incidence of the disease occurred in late winter

and early spring. Seasonal changes, air humidity, and zoohygienic conditions significantly influence the spread of trichophytosis. Based on the research findings, recommendations were made for early diagnosis of the disease and the enhancement of preventive measures depending on the season.

Kalit so'zlar: trixofitiya, zotli qoramol, mavsumiylik, dermatofitoz, epidemiologiya, O'zbekiston, kasallik tarqalishi.

Kirish: Trixofitiya (Trichophytia) – dermatofit zamburug'lar (Trichophyton spp.) tomonidan chaqiriladigan yuqumli teri kasalligi bo'lib, asosan yosh va zotli qoramollar orasida keng tarqalgan. Kasallik terining yallig'lanishi, qichishishi va jun tolalarining to'kilishi bilan namoyon bo'ladi. Trixofitiya iqtisodiy jihatdan ham katta zarar yetkazadi, chunki u nafaqat mahsuldorlikka, balki hayvonlar immunitetiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonda iqlimiy sharoitlar, ya'ni yil fasllaridagi keskin harorat va namlik farqlari trixofitiyaning tarqalishida muhim epidemiologik omil hisoblanadi. Shu bois, ushbu maqolada zotli qoramollarda kasallikning mavsumiy o'zgaruvchanligini o'rganish maqsad qilingan.

Materiallar va usullar: Tadqiqot 2023–2024 yillar davomida Qashqadaryo, Samarqand va Andijon viloyatlaridagi yirik chorvachilik xo'jaliklarida jami 2289 bosh zotli qoramollar epizootik tekshirishlar natijasida 420 bosh (qizil-cho'l, simmental va golshtin zotlarida) yil mavsumiyligi aniqlandi.

Diagnostika quyidagicha olib borildi: klinik ko'rik: teri sathida quruq, kulrang qobiq va soch to'kilishi aniqlash.

Laborator tahlil: mikroskopik tekshiruv va Trichophyton kulturasini ajratish

Statistika: mavsumlar bo'yicha kasallanish foizi, grafik va jadval orqali taqqoslash.

Tadqiqot natijalari: Tadqiqot davomida trixofitiya kasalligi eng ko'p kuz va qish oylarida aniqlangan: Qish mavsumida yopiq joyda saqlash, havoning namligi va havo aylanishining cheklanganligi kasallik tarqalishini kuchaytirgan. Kuzda esa havo salqinlashib, zoohimoya choralarning sustlashuvi sababli yuqori ko'rsatkich qayd etilgan. **Yil fasllari quyidagicha tasniflandi:** Bahor (mart–may), yoz (iyun–avgust), kuz (sentyabr–noyabr), qish (dekabr–fevral).

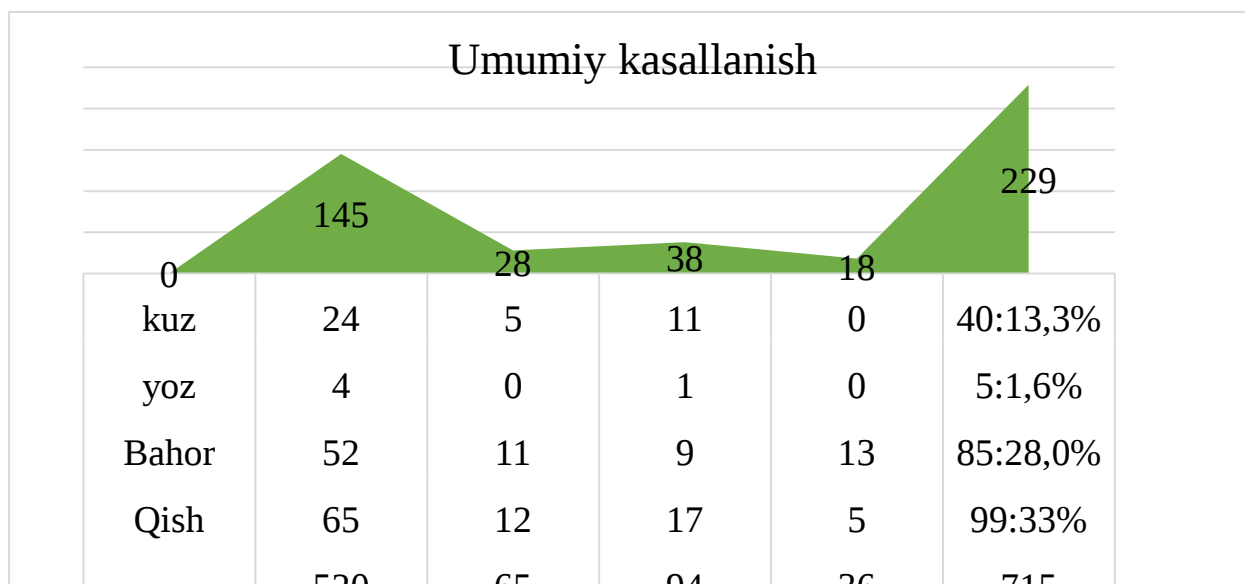
Trixofitiya kasalligining mavsumiyligi o'rganildi. Trixofitiya bilan kasallangan hayvonlarni yil oylari bo'yicha qayd etilishi tahlil qilindi. Qator olimlarimiz kasallik qish oylarida avjga chiqib asosan bir yoshgacha bo'lgan buzoqlar kasallanishini ta'kidlashgan. Olib borilgan tadqiqotlarda kasallikning mavsumiyligini o'rganish natijasida 2023 yil davomida asosan kuz va qish fasllarida kasallik ko'proq uchrashi aniqlandi. 2024 yil mavsumida bahor va qish fasllarida kasallikni tarqalishi kuzatildi. 2023-2024 yillar davomida turli yoshdagi qoramollarda asosan kuz faslining oktabr, qish faslining dekabr, bahorda mart-aprel, yoz faslining avgust oylarida trixofitiyaning tangachasimon shakllari ko'p uchraganligini tadqiqotlar davomida aniqlandi.

Tadqiqotlarimiz davomida iyul oylarida bir yoshdan katta qoramollarda trixofitiya kuzatildi. [Usmonova.X.J. 1;11-12.]. Hayvon organizmida zamburug'ning paydo bo'lishi, kasallikning rivojlanishida yil fasli ham ta'sir ko'rsatdi. Trixofitiya qo'zg'atuvchisi qish oylarida ko'p uchrab, yoz faslida kam uchradi. Yanvar–mart oyida trixofitonlar intensiv rivojlanishi va o'sishi kuzatilgan bo'lsa, may-avgust oylarida o'sish intensivligi susayishi kuzatildi. Sentyabr-oktabr oylarida zamburug'lar yana faol rivojlanib, trixofitiya kasalligiga xos klinik belgilar namoyon qildi.

2023-2024 yillarda turli yoshdagi qoramollarda asosan kuz faslining oktabr, qish faslining fevral, bahor faslida mart-aprel, yoz faslining iyun oylarida trixofitiya kasalligi ko‘p uchradi.

Respublikamizning ayrim xo‘jaliklari sharoitida qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiyligini o‘rganish natijalariga ko‘ra, maksimal kasallanish darajasi mart-oktabr oylarida trixofitiyani intensiv rivojlanishi va o‘sishi kuzatilgan bo‘lsa, may-avgust oylarida o‘sishning pasayishi kuzatildi. Sentabr-oktabr oylarida zamburug‘lar yana faol rivojlanib kuchli patologik jarayonlar hosil qilishi aniqlandi. Ob-havoning isishi, nisbiy namlikning pasayishi va albatta, bahor-yoz oylarida ratsion ko‘k massa bilan boyitilishi natijasida trixofitiya bilan kasallanish darajasi pasayishi kuzatildi.

1-diagramma: “qizil cho‘l” zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasini aniqlashda Qashqadaryo viloyati Kasbi va Mirishkor tumani (“qizil-cho‘l”) zotlaridan iborat “Yurt rizqi naslchilik” MChJ, “Ochilova

1-diagramma: “qizil cho‘l” zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasi.

Dilnoza”, “Umarov O‘tkir”, “Namozov Abbos” naslchilik fermalarida mavsumiylik darajasini o‘rganish davomida qish faslida jami 99 bosh qoramollarda

kasallik kuzatilib, xo'jaliklarda mavsumiylik darajasi 33 foizni tashkil etdi. [Usmonova.X.J. 2;49-51.]. Bahor faslida jami 85 bosh qoramollar zararlanib, mavsumiylik darajasi 28%, yoz faslida jami 5 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 1,6%, kuz faslida jami 40 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 13,3% tashkil etganligi tadqiqotlarda aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda Qashqadaryo viloyati Kasbi va Mirishkor tumanida ("qizil-cho'l") zotlaridan mavsumiylik darajasi ko'proq qish va bahor fasllarida kuzatildi.

Samarqand viloyati Pastdarg'om va Payariq tuman fermalari ("simmental") zotlari fermer xo'jaliklari sharoitida qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiyligini o'rganish natijalariga ko'ra, maksimal kasallanish darajasi fevral-mart oylarida trixofitiyani intensiv rivojlanishi va o'sishi kuzatilgan bo'lsa, may-avgust oylarida o'sishning pasayishi kuzatildi. Oktabr-noyabr oylarida zamburug'lar yana faol rivojlanib kuchli patologik jarayonlar hosil qilishi aniqlandi.

Umumiy kasallanish						
0	18	12	15	10	14	69
kuz	5	0	3	3	3	14:4,6%
yoz	0	0	1	0	1	2:0,6%
Bahor	4	2	3	2	3	14:4,6%
Qish	9	10	8	5	7	39:13%
	33	22	30	33	33	151

2-diagramma: "simmental" zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasi.

2-diagramma: "simmental" zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasini aniqlashda Samarqand viloyati Pastdarg'om va Payariq tuman fermalari ("simmental") zotlaridan iborat "Dilrabo farm", "Rustam Dilshod dalasi", "Rajabov Suyar Nurbog'i", "Mirvali Abror Begali", "Munavvar ona" naslchilik fermalarida qish faslida jami 39 bosh qoramollarda kasallik kuzatilib,

xo'jaliklarda mavsumiylik darajasi 13 foizni tashkil etdi. Bahor faslida jami 14 bosh qoramollar zararlanib, mavsumiylik darajasi 4,6%, yoz faslida jami 2 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 0,6%, kuz faslida jami 14 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 4,6% tashkil etganligi tadqiqotlarda aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda Samarqand viloyati Pastdarg'om va Payariq tumanidagi ("simmental") zotlarida mavsumiylik darajasi ko'proq qish faslida kuzatildi.

Respublikaning Andijon viloyati Shahrixon tuman fermalari ("golshtin") zotlari fermer xo'jaliklari sharoitida qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiyligini o'rganish natijalariga ko'ra, maksimal kasallanish darajasi fevral-mart oylarida trixofitiyani intensiv rivojlanishi va o'sishi kuzatilgan bo'lsa, may-avgust oylarida o'sishning pasayishi kuzatildi. Oktabr-noyabr oylarida zamburug'lar yana faol rivojlanib kuchli patologik jarayonlar hosil qilishi aniqlandi.

3-diagramma: "golshtin" zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasini aniqlashda Andijon viloyati Shahrixon tuman fermalari ("golshtin") zotlaridan iborat "Guliston nurli istiqboli", "Imkon chorva", "Inomjon fayz", "Shermat ota" naslchilik fermalarida qish faslida jami 57 bosh qoramollarda kasallik kuzatilib, xo'jaliklarda mavsumiylik darajasi 19 foizni tashkil yetdi.

Umumiy kasallanish					
0	36	47	28	11	122
kuz	5	11	6	1	23:7,8%
yoz	2	1	0	0	4:1,3%
Bahor	11	14	9	4	38:12,6%
Qish	18	21	13	5	57:19%
	480	630	280	33	1423

3-diagramma: “golshtin” zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy dinamikasi.

Bahor faslida jami 38 bosh qoramollar zararlanib, mavsumiylik darajasi 12,6%, yoz faslida jami 4 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 1,3%, kuz faslida jami 23 bosh qoramollarda uchrab, mavsumiylik darajasi 7,8% tashkil etganligi tadqiqotlarda aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda Andijon viloyati Shahrixon tumanidagi (“golshtin”) zotlarida mavsumiylik darajasi ko’proq qish-bahor fasllarida ko’proq kuzatildi.

Munozara: Olib borilgan tadqiqotlar zotli qoramollarda trixofitiya kasalligi tarqalishi yil fasllari bilan sezilarli bog’liqlikka ega ekanligini ko’rsatdi. Tahlillar shuni ko’rsatdiki, kasallik eng yuqori darajada qish faslida (33%%) va bahorda (28,0%) qayd etilgan bo’lsa, kuz va yoz fasllarida nisbatan past ko’rsatkichlar (13,3% va 1,6%) aniqlangan. Bu holat hayvonlarning immuniteti mavsumiy omillar ta’sirida o’zgarib turishi, ayniqsa sovuq va nam davrda zaiflashishi bilan izohlanadi.

Kasallik tarqalishidagi mavsumiy farqlar hayvonlarning boqilish sharoiti, namlik darajasi, quyosh nuriga nisbatan ta’sirlanish, boshpanalarning gigiyenik holati va hayvonlar zichligi bilan bog’liq. Jumladan, kuz va qish mavsumlarida yopiq inshootlarda saqlanish, shamollatilmalik, zaxlik va quyosh nurining yetishmasligi kasallikning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Ushbu natijalar avvalgi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan xulosalarni tasdiqlaydi. Masalan, N.S. Qosimov (2018) va A.X. Ubaydullayev (2021) tomonidan o’tkazilgan tadqiqotlarda ham trixofitiya aynan sovuq mavsumlarda keng tarqalishi qayd etilgan.

Bundan tashqari, yosh hayvonlar orasida kasallik yuqori darajada tarqalgan bo’lib, bu ularning immunitet tizimi hali to’liq shakllanmaganligi bilan izohlanadi. Zotli qoramollar organizmining intensiv o’sishi, zo’r berib parvarishlanishi va ayrim hollarda stress omillar ta’siri kasallikning yuzaga chiqishini kuchaytiradi.

Muhokama qilingan natijalar asosida shuni ta'kidlash joizki, trixofitiyaning profilaktikasi va nazorati mavsumga qarab moslashtirilgan holda olib borilishi lozim. Ayniqsa, kuz va qish oylarida omborxonalarda havoni almashtirish, dezinfeksiya tadbirlarini kuchaytirish, immunitetni oshiruvchi vositalar qo'llash va vaqtida vaksinalash kasallik tarqalishining oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, kasallik aniqlanishida dermatologik ko'riklar, laborator diagnostika (mikroskopiya va mikologik ekish) usullarining kompleks qo'llanishi diagnostik ishonchlilikni oshiradi. Tadqiqotlar davomida ushbu yondashuvlar yuqori samaradorlik bergan bo'lib, trixofitiyaning aniqlanishi va tarqalish dinamikasini mavsumiy monitoring qilish imkonini yaratdi.

Umuman olganda, zotli qoramollarda trixofitiya kasalligining mavsumiy baholanishi veterinariya amaliyotida profilaktika strategiyalarini optimallashtirish, iqtisodiy yo'qotishlarning oldini olish va hayvon salomatligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa: Trixofitiya kasalligi zotli qoramollar orasida mavsumiy xususiyatga ega bo'lib, qish oylarida yuqori tarqalish bilan tavsiflanadi. Kasallik tarqalishida ekologik va zoogigiyenik omillar asosiy rol o'ynaydi. Mavsumga qarab diagnostika va profilaktika tadbirlarini rejalashtirish samaradorlikni oshiradi. Mavsumiy monitoring tizimini joriy etish trixofitiya tarqalishining oldini olishga yordam beradi. Ob-havo harorati pasayishi hamda, organizmda ba'zi bir vitaminlar etishmovchiligi, kasallanish darajasini yana ko'tarilishiga olib keldi. Shuning uchun trixofitiya kasalligi mavsumiylikka ega bo'lib, yuqori kasallanish darajasi qish oylarida kuzatildi. Qish mavsumida ko'p uchrashining sababi, yetarli miqdorda ko'k massali va berilayotgan oziqa ratsionida A, D₃, E, F vitaminlar yetarli bo'lmaganligi, hayvonlarning qish mavsumida tig'iz joylashuvi, bundan tashqari

dezinfektsiya, dezinseksiya va dezakarizatsiya tadbirlari vaqtida o'tkazilmasligi molxonalarning qo'z'g'atuvchi sporasi bilan zararlanishiga sabab bo'ladi. Ushbu oylarda trixofitiya bilan kasallangan qoramollar soni yoz oylariga nisbatan 3 barobar ko'proq qayd qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Usmonova. X.J. Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti Veterinariya sohasidagi dolzarb muammolar yechimi yosh tadqiqotchilar talqinida. Respublika ilmiy-amaliy koferentsiyasi to'plami. Samarqand. №1\24 2024-y. B.11-12
2. Usmonova. X.J. International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health Hosted online from Jakarta, Indonesia Website: 28th January, 2025 y. P.49-51 econfseries.com
3. Радостиц О.М. и др. Ветеринарная медицина: болезни крупного рогатого скота. М., 2010.
4. Smith B.P. Large Animal Internal Medicine. 5th ed. Elsevier, 2015.
5. Касимов Х. и др. Микозы у сельскохозяйственных животных, Т., 2019.
6. Khosravi A.R., et al. "Seasonal distribution of dermatophytosis in farm animals." Mycoses, 2018.
7. Dzhumaniyazov Sh., et al. "Epidemiology of trichophytosis in Central Asian cattle." Veterinary Science Review, 2022.